

nen a interessos temàtics, orientacions teòriques, plantejaments metodològics i a finalitats d'aplicació molt diverses, com assenyala posteriorment en el seu article Jesús Contreras.

Una de les novetats més importants en aquesta segona fase de l'IPEC ha estat la composició dels equips de recerca. S'ha impulsat l'establiment de relacions de col·laboració entre grups de recerca universitaris i les entitats més implicades territorialment, com poden ser els museus, centres d'estudis, i altres centres implicats en la gestió diària del patrimoni etnològic. Mentre els primers han aportat als programes de recerca dosis de rigor científic, les segones aporten el coneixement previ i aprofundit del territori, així com la rendibilització posterior dels resultats de la recerca.

En l'article de Jesús Contreras podeu trobar una anàlisi aprofundida dels treballs de recerca de l'IPEC fins a l'any 2002. També trobareu a continuació un article de Joan Prat sobre la col·lecció Temes d'Etnologia de Catalunya, que dona sortida a les monografies elaborades en el marc de les recerques de l'IPEC, i de la qual ja n'han sortit 6 volums.

La recerca etnològica en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

Jesús Contreras
Universitat de Barcelona

La recerca etnològica realitzada dins del marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya no es pot analitzar sense tenir en compte, en primer lloc, els objectius propis de l'IPEC, així com les seves pròpies concepcions de *patrimoni etnològic* i d'*inventari*. En un segon moment, caldrà analitzar les respostes dels investigadors amb les seves pròpies propostes de recerca i de rendibilització d'aquestes recerques. Finalment, caldria, també, però quedarà fora d'aquesta presentació, veure el context general de la recerca etnològica a Catalunya en particular i de la recerca etnològica en general.

1. L'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC)

D'acord amb la pròpia exposició de motius i objectius, publicada en el número 17 de la *Revista d'Etnologia de Catalunya* (2000), l'objectiu de l'IPEC "és la recerca, la documentació, la difusió i la restitució del patrimoni etnològic català. Un circuit iniciat pels investigadors que pretén que els resultats aconseguits acabin revertint en la comunitat i en el ciutadà com a destinatari i alhora protagonista i creador d'un patrimoni cultural viu i canviant, que es fa i es transforma en el dia a dia."

Aquesta primera declaració de principis conté, implícitament o explícita, tres qüestions conceptuals clau: "patrimoni etnològic català", "reversió dels resultats en la comunitat" i "concepció dinàmica del patrimoni".

1.1. Patrimoni etnològic català

«L'Inventari del Patrimoni Etnològic és un projecte de recerca que va més enllà del que podria fer pensar el concepte d'inventari [...]. Què passa quan es treballa amb una noció de patrimoni que va més enllà del que s'entén per cultura material? Què passa quan el patrimoni és la cultura tal com s'entén des de l'antropologia? Així, doncs, les recerques que s'engeguen des del Centre preveuen la realització de fitxes i inventaris en funció del plantejament i les necessitats de la recerca, sempre que l'objecte d'estudi s'hi adigui. [...] L'inventari, de fet, vol posar l'accent en l'elaboració de monografies que tinguin un contingut explicatiu i analític.» (p. 119).

1.2. "Reversió dels resultats en la comunitat"

"Entenem per recerca aplicada aquella recerca que està orientada a l'acció social i cultural en els àmbits de la difusió cultural, la museografia, l'escola, la festa, el turisme

Barricada durant les protestes contra la celebració del 12 d'octubre a la plaça dels Països Catalans de Barcelona. Recerca IPEC: Carrer, festa i revolta a Barcelona. Fotografia: Mireia Comas (1999).

rural i cultural, etc. [...] L'any 2000 s'inicia la segona fase i es posa en marxa l'Observatori per a la Recerca Etnològica a Catalunya. En aquesta segona fase l'Inventari vol mantenir-se obert a la societat i en contacte permanent amb el territori. Amb aquest objectiu el Centre treballa amb dos principis directors: 1) Les iniciatives patrimonials responen cada cop més a interessos col·lectius lligats al desenvolupament local, a la cohesió social i a la reafirmació de les identitats territorials. Vist des d'aquesta perspectiva, el patrimoni esdevé un recurs generador d'oportunitats socials de desenvolupament. 2) Cooperació i treball en xarxa i en coresponsabilitat amb les entitats (museus, centres d'estudi, associacions culturals, universitats, etc.) que treballen amb el patrimoni etnològic en els àmbits de la recerca i la dinamització cultural." (p. 112-113).

1.3. "Concepció dinàmica del patrimoni" (explicitada en el punt "d" del següent paràgraf)

De fet, aquests principis es fan més concrets i explícits en els criteris emprats per prioritzar la se-

lecció (p. 113-114) de propostes que es presenten en els diferents tipus de programes de recerca ?de recerca anàlisi (programes de recerca sobre una temàtica etnològica en un territori determinat) i de recerca documentació (destinats específicament a elaborar inventaris d'elements de patrimoni etnològic)?:

a] **Recerca aplicada**, amb l'ànim de potenciar la recerca dirigida a la dinamització i que es plantegi clarament que els seus resultats han de contemplar fórmules adreçades a la **rendibilització social i cultural** de les recerques.

b] **Vinculació i compromís territorial** (participació de les entitats territorials) de l'entitat promotora del programa de recerca.

c] Solvència acadèmica i tècnica de l'entitat i l'equip investigador.

d] Aportació d'una **visió dinàmica de la cultura i de les transformacions culturals, allunyada de les visions essencialistes i immobilistes més pròpies de l'enfocament folklòric**.

e] **Perspectives innovadores**

del treball amb **temàtiques o territoris poc treballats...**

2. Resposta a les convocatòries: les recerques proposades

Per tal de poder presentar alguna mena d'agrupació temàtica i d'objectius de les recerques engegades dins i des de l'òptica de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, podríem proposar la següent (tenint en compte que una mateixa recerca pot respondre a més d'un objectiu):

2.1. *Estudis relatius a la descripció, reconstrucció o recuperació, i interpretació de coneixements i/o practiques més o menys intangibles (coneixements, usos, percepcions, ideologies, valors...)*

Salvaguardar un coneixement en risc (món del suro).

Recuperació d'un ofici perdut (la producció de calç).

Estudi de la percepció del paisatge i de la seva recreació contínua per part dels individus.

Estudi de les relacions simbiòtiques entre l'home i els recursos que el medi li ofereix.

Estudi de la relació entre els objectes materials (construccions) amb el context humà i ambiental per tal de reflexionar sobre la utilització del paisatge i l'explotació sostenible del territori.

Atlas de les utilitzacions col·lectives simbòliques, no ordinàries i amb finalitats expressives del carrer.

La relació entre l'espai privat i el públic a través de les porteries dels edificis d'habitatges.

Regles i condicions de l'entorn lúdic.

Descobrir les estructures normatives que ajuden a construir la identitat personal en una biografia. Estudi de la temporalitat.

Recuperar el record i l'experièn-

Treballadors construint un mur de protecció a la carretera en el tram la Farga de Bebiè - Montesquiu (Ripollès). Recerca IPEC: Inventari de plaques de vidre del fons fotogràfic Nicolau Coma i Llitjós. Fotografia: Fons Nicolau Coma i Llitjós. Museu Etnogràfic de Ripoll (191-?).

cia d'un grup social (propietaris hi sendats).

Recuperació de testimonis d'una experiència col·lectiva i estudi de les formes de consciència social i de construcció de noves identitats construïdes socialment (classe treballadora, classes populars i barris suburbials de Barcelona).

2.2. Estudis relatius a la descripció o la reconstrucció i la interpretació de coneixements i/o practiques més o menys tangibles i observables directament

Els jocs «tradicionals».

Les formes d'aprofitament de l'aigua (mitjançant diversos tipus de construccions).

La tradició de les Caramelles.

La cultura de les herbes remeieres.

2.3. Recerques orientades al recull, la classificació, la documentació, la interpretació o la reinterpretació d'objectes o d'altres tipus de materials cosificats o cosificables

Eines de la vida rural que han perdut la seva funció.

Guarniments d'animals de peu rodó.

Cistells.

Peces de roba.

Col·leccions de fotografies.

Col·leccions de museu ja existents.

Repertoris musicals.

Construccions o edificacions diverses (forns de calç, sèquies, preses, basses, etc.).

Productes alimentaris.

3. Els resultats

Pel que fa als resultats pròpiament **inventariables, materials**, de les recerques, i al marge de les diferents monografies ja finalitzades i les que s'aniran finalitzant en el futur, la relació seria la següent:

Enregistraments orals i visuals i documents escrits i materials gràfics de tipus diversos (entrevistes, històries de vida, retalls de premsa, biografies, fotografies, pel·lícules, etc.), susceptibles de disposar d'una o més fitxes de contingut i de localització i que permeten configurar bases de dades diverses a la seu del propi IPEC.

Col·leccions d'objectes diversos, ja existents o recollits amb motiu de la pròpia recerca, amb les corresponents fitxes d'inventari.

Localització i catalogació de construccions o edificacions de tipus diversos (cabanes, forns de calç, marges, dormidors, aixoplucs, basses, aljubs, sèquies, corrals, cases, etc.).

Pel que fa a l'**aplicabilitat o rendibilització social i cultural de les recerques** cal considerar una important diversitat de propostes, agrupables, però, de la següent manera, des de les rendibilitzacions més genèriques o inespecífiques a les més concretes:

Posada en relleu del patrimoni etnològic mitjançant diverses propostes per a la seva valoració, preservació i difusió. Les diferents

propostes en aquest sentit fan referència a la creació de col·leccions d'objectes per ésser exhibides en un museu, a la creació d'«arxius» específics, de bases de dades o centres de documentació (de la memòria urbana, de la memòria a seques, fons d'imatges, «jocs tradicionals», repertoris musicals, etc.).

La majoria de les recerques plantegen, com a forma de rendibilització, aplicacions museogràfiques de diferents tipus i que van des de la possibilitat de crear un nou museu (amb diversitat de propostes: museu «viu», «ecomuseu»...), a la d'afegir alguna nova col·lecció a les ja existents, passant per diferents propostes per dinamitzar un museu ja existent (nous continguts, nous discursos expositius, proporcionar un fonament conceptual fins ara inexistent, assessorament per a col·leccions ja existents, relectures de les instal·lacions museístiques, definició de nous productes museístics, etc.).

A més, gairebé la totalitat de les recerques engegades dins l'IPEC proposen, com una forma de rendibilització més o menys immediata, el muntatge d'una exposició

temàtica de caràcter temporal, fixa o itinerant.

Algunes de les recerques plantejegen, també, com a forma de rendibilització, la possibilitat de creació de diferents tipus de recursos didàctics que inclouen, per exemple, materials didàctics específics per a l'ensenyament secundari (preparació de crèdits de síntesi, tallers didàctics per a escoles (sobre la indumentària tradicional, per exemple), vídeos divulgatius, visites guiades per a grups d'escolars als museus o col·leccions existents o creades per la pròpia recerca, etc.).

Les propostes de rendibilització més complexes, de vegades també les més específiques, tenen a veure amb un altre dels objectius explícits de l'IPEC i que fa referència a la «reversió dels resultats (de la recerca) en la comunitat».

No totes les recerques finalitzades o en curs tenen propostes més o menys precises en aquesta direcció, però sí la majoria. I entre aquestes, la majoria contenen propostes relatives a unes o altres formes de dinamització socioeconòmica i desenvolupament territorial,

de desenvolupament local o, més específicament encara, de desenvolupament sostenible a partir del o dels patrimonis posats en relleu per la recerca. Una llista no exhaustiva de les propostes més o menys concretes podria ser la següent, des de les més generals a les més concretes i tenint en compte que la majoria de les recerques fan esment, de forma més o menys genèrica, d'activació de línies de desenvolupament i dinamització del territori:

Donar suport a iniciatives de caràcter mediambiental i promoció de diferents tipus de productes turístics, mitjançant, per exemple, la localització de nous recursos patrimonials per poder atreure diferents segments socials més o menys captius (escolars, tercera edat...) i fomentar la desestacionalitat del turisme o un «desenvolupament turístic sostenible»: cases de pagès, cases de colònies, escoles de natura, empreses de lleure, rutes de senderisme, rutes de cultura gastronòmica, turisme verd, agroturisme, rutes turístiques de patrimoni cultural, etc.

Potenciar la viabilitat dels pobles

mantenint i/o revifant la seva demografia a través de la creació de llocs de treball, directes (en els museus de nova creació, per exemple o altres serveis basats en el patrimoni etnològic) o indirectes.

Facilitar la participació «local» en els projectes de conservació ambiental i de desenvolupament rural a partir del seu coneixement de la natura.

Reflexionar i assessorar sobre noves normes urbanístiques, canvis d'usos de les edificacions tradicionals, rehabilitació dels nuclis històrics, etc.

Recuperar les velles produccions de fruita i hortícoles i obrir o consolidar vies de comercialització per a les produccions locals.

4. Anàlisi i valoracions

4.1. Les concepcions del patrimoni etnològic i de la seva gestió

La concepció del patrimoni, del patrimoni en general i del patrimoni etnològic en particular, avui, és entesa des de perspectives molt diferents. A més, el que podria anomenar-se el camp patrimonial, o millor dit, els camps patrimonials, es diversifiquen i s'amplien constantment fins al punt que cal parlar d'un procés constant de patrimonialització que inclou no solament les manifestacions tangibles, materials o cosificades de la cultura sinó també, les immaterials o intangibles (Grefe, 1999: 27 i s.).

Dels diferents tipus d'estudis proposats per a la recerca es poden deduir ja moltes de les concrecions i/o concepcions del patrimoni etnològic que hi ha entre la comunitat catalana d'investigadors o, si més no, de com aquesta comunitat entén que l'IPEC creu el patrimoni. En qualsevol cas, queda molt clar que sí per part de l'IPEC es considera que la noció de patrimoni «va més enllà del que s'entén

Desemboscant fusta amb matxos de bast a Arbúcies (Selva). Recerca IPEC: Inventari del Patrimoni Etnològic del Monstseny (1987).

per cultura material» i que pot incloure qualsevol manifestació de la cultura «tal com s'entén des de l'antropologia», les recerques iniciades ho reafirmen. Així, sense excloure els reculls i estudis de cultura material, ja ho hem vist (col·leccions de cistells, vestits, eines agrícoles avui ja no utilitzades, construccions més o menys «rústiques», mobiliaris domèstics, etc.) i, fins i tot, que alguna recerca consideri que «l'estudi de la cultura material ha estat sovint negligit dins l'etnografia i l'etnologia catalanes», s'han desenvolupat recerques que representen una concepció més àmplia del patrimoni en general i del patrimoni etnològic en particular i que fan referència, per contrast amb l'anomenada *cultura material*, al que ara podríem anomenar manifestacions immaterials o intangibles de la cultura des de diferents formes i agents de la memòria, a diferents tipus de percepcions del temps i de l'espai (carrer, porteries, medi natural, etc.), passant per diversos tipus de coneixement i aplicacions d'aquests (oficis, activitats, produccions, etc.).

En qualsevol cas, potser, una de les qüestions més noves i importants alhora és la d'un interès creixent pel patrimoni natural, més o menys antropitzat. Sens dubte, aquest interès té a veure, d'una banda, amb el mateix criteri de selecció de projectes que exigeix una certa vinculació i un compromís territorial de les recerques i l'interès per una certa rendibilització en termes de desenvolupament local. Però també, amb algunes altres qüestions que tenen a veure amb noves formes de percebre i concebre les relacions home-naturela i les consegüents concepcions més respectuoses, conservadores, protectionistes del medi ambient, con-

cepcions de desenvolupament sostenible i noves formes de turisme (*verd, cultural, agroturisme*, etc.), així com amb una certa proliferació de parcs naturals, en la concepció dels quals, els continguts culturals són cada cop més importants. De fet, són diverses les recerques plantejades en col·laboració i/o relació amb alguns dels parcs naturals de Catalunya (Parc de la Zona Volcànica de la Garrotxa, Parc del Montseny i possible Parc de la Muntanya de Prades).

Algunes recerques parlen, per exemple, de *patrimoni integral*, és a dir, una concepció del patrimoni que integra la concepció més clàssica, la del patrimoni cultural, i la del patrimoni natural, una idea que planteja la necessitat de conciliar el desenvolupament local i la

protecció de la natura. L'interès pel medi ambient o el paisatge per part dels antropòlegs catalans ha estat assenyalat, encertadament, com una mancança que calia superar i, entre les recerques de l'IPEC, hi trobem diverses propostes sobre això.

“Cada època té els seus interessos i els treballs desenvolupats pels antropòlegs catalans en aquests 30 anys són un reflex molt suggeridor de l'evolució de la nostra societat. En tota aquesta evolució queda pendent, però, el tema del medi ambient. Interessen als antropòlegs catalans els problemes de la conservació del patrimoni natural i el desenvolupament? De quina manera pot contribuir l'antropologia a aquest debat? La conservació ambiental passa per implicar els actors

locals en els projectes de desenvolupament. Científics, organitzacions governamentals i no governamentals acostumen a ser els promotors de projectes de desenvolupament emparats en l'autoritat que els dóna el seu coneixement científic, tècnic i econòmic sense tenir en compte moltes vegades quines són les perspectives socials i culturals de la població sobre la qual es vol intervenir. Dir què pensa una població local determinada del seu medi ambient, quin coneixement tenen de les espècies botàniques i zoològiques, dels processos i de les relacions ecològiques que es donen dins d'aquest concepte tan controvertit i poc definit com és "la natura", equival a dir, com organitzen l'espai, com actuen quotidianament en l'activitat agro-ramadera i forestal i, sobretot, quin ús volen i poden fer de tot aquest coneixement a l'hora de projectar el futur del seu territori. La recerca del nostre treball enfoca aquesta qüestió: la percepció i el coneixement local de la natura; com es construeix aquest coneixement i quina importància té en la vida social d'una població local determinada. L'objectiu principal és analitzar la relació entre el coneixement de la natura i els usos actuals i veure com ha evolucionat aquesta relació al llarg del temps. [...] Aquest coneixement és intervenció en el territori en un moment en què la conservació de la natura és un dels interessos declarats de la nostra societat, i la manera com es realitza aquesta intervenció és desenvolupament. [...] Avui, aquest desenvolupament passa per revalorar la natura i el paisatge per tal de mantenir els processos ecològics essencials i sistemes vitals, per preservar la diversitat genètica i per assegurar l'aprofitament sostenible de les espècies i els ecosistemes.

Entès com a patrimoni etnològic, les idees sobre la natura i el paisatge, les pràctiques que s'hi duen a terme i el mateix paisatge físic construït culturalment i social és el nostre objecte d'estudi." [*La percepció i ús del medi natural i del paisatge a les conques de Tremp, Dellà i el Montsec (Pallars Jussà): una visió etnohistòrica*]

"Apropar-se al paisatge de qualsevol indret del país significa descobrir, en major o menor mesura, les evidències o els rastres de l'acció humana que ha transformat l'entorn natural per possibilitar l'ús del territori. El programa de recerca "Petjades sobre el coster" [...] té com a objectiu apropar-se al coneixement d'alguns aspectes de la vida del passat i el present de la gent de la comarca a partir de l'inventari i l'estudi de les construccions d'arquitectura popular –fonamentalment les que empen la tècnica de la pedra seca– existents al territori." [*Petjades sobre el coster*]

"El patrimoni vinculat als usos de l'aigua apareix com una de les coses comunes als municipis de Salt i Bescanó. Ens ha semblat interessant presentar un projecte que utilitzi el patrimoni vinculat a l'aigua com un element per ajudar a entendre el nostre territori i per ajudar a construir un discurs identitari en el qual es fomenti el sentit de pertinença a una comunitat i a un territori que ha desplegat bona part de les seves activitats econòmiques, socials i culturals a partir dels usos de l'aigua. Ens sembla interessant i original fer l'intent de portar a la pràctica un projecte que aposti per l'arquitectura de l'aigua, un patrimoni més modest que altres tipologies patrimonials, però molt més arrelat a la realitat quotidiana de la nostra societat. [*L'arquitectura de l'aigua. Inventari del patrimoni arquitectònic vinculat al riu*

Ter i al carril bici. Municipis de Salt i Bescanó"]

3.2. Conceptualitzacions del que és popular, tradicional, local...

La utilització dels termes *popular* i *tradicional* continua sent més o menys reiterativa en la formulació dels projectes de recerca o en les monografies resultants. M'atreveria a dir, però, que molt menys que sols fa una desena d'anys enrere. D'altra banda, termes com *local*, *comarcal* o *territorial* assoleixen una profusió i una importància que constitueix una novetat important i que potser indiquen una certa ruptura quant als enfocaments i problemàtiques de la recerca etnològica a Catalunya. En qualsevol cas, alguns dels termes que hem posat en cursiva apareixen, sovint, relacionats d'una o d'una altra manera: *cultura popular i tradicional*, *cultura tradicional local*, *cultura popular ripollesa (local?)*, etc. Vegem-ne alguns exemples:

Tradicional: jocs tradicionals, cultura lúdica tradicional, model de treball tradicional, cultura tradicional, cultura tradicional agrària

Popular: arquitectura popular, cultura popular ripollesa, festes populars

Local: productes locals, cultura local, desenvolupament local, percepció local, coneixement local

Pel que fa a aquests conceptes, són diverses les qüestions que es poden plantejar. D'una banda, algunes recerques continuen fent una utilització força genèrica, inespecífica, inconcreta i acrítica dels termes *popular* i *tradicional*. El seu significat es dóna per descomptat. En qualsevol cas, però, *sembla* identificar-se amb quelcom desaparegut o en procés de desaparició, quelcom més rural que urbà i quelcom més o menys antic i/o no

Preparació de la festa de l'Haro de Les (Val d'Aran). Recerca IPEC: La cultura del foc al Pirineu català. Fotografia: Carmelo Pinto (1995).

actual o més o menys propi o lligat amb persones que, avui, estan jubilades o que són velles. En definitiva, amb persones, institucions, situacions o "coses" que estan desapareixent o han desaparegut. D'altra banda, quan les recerques sí que necessiten en algun grau o manera el sentit que li donen a aquests termes, la precisió va acompanyada, implícitament o explícita, d'una certa crítica a conceptualitzacions que es considera que és necessari superar i remarquant la vivesa i la contemporaneïtat de la cultura popular.

«Promoure una idea de cultura popular lluny dels tòpics que l'afecten[...] la cultura popular apareixeria vinculada íntimament amb la vida urbana contemporània i posaria de relleu la seva naturalesa viva i activa ben lluny de la falsa imatge d'herència inercial d'un passat més o menys arcaic...» [*Les porteries a Barcelona: entre espai públic i espai privat*].

«La promoció de la cultura popular i tradicional es mostra sovint com una esfera de supervivències, lligades a conceptes no sempre clars d'identitat i arrelament históricoètnic. En canvi, no es té en compte que l'elogi de la cultura popular –per la via en aquest cas del seu estudi– ho és especialment de la cultura viva, la cultura produïda pels ciutadans mateixos a partir de les seves experiències quotidianes. [...] Tot això succeeix en un moment en què la «cultura» és cada cop més exhibida com una mena de realitat mística superior i inabastable, respecte de la qual el ciutadà exerceix un paper del tot passiu [...]. De fet, la mateixa noció de cultura popular ja remet quasi automàticament a les pràctiques ordinàries de gent ordinària en condicions ordinàries, bé en oposició o indiferents a les instruccions

provinents de la cultura oficial, bé aprofitant-les en benefici propi o reinterpretant-les [...]. Cultura popular no ha d'identificar-se per força en les societats urbanitzades amb un seguit de costums amb un cert sabor carrinçó, una orientació folkloritzant associada a un esforç –sovint d'origen i voluntat polític– per mantenir viva la imatge romàntica del poble. Cultura popular seria sinònim de cultura pública, en el doble sentit de protagonitzada pel públic i realitzada en l'espai públic... [*Carrer, festa i revolta. Els usos simbòlics de l'espai públic a Barcelona (1951-2000)*]

«Les causes de l'interès pels productes locals comporten una consideració de fons: l'inventari de productes alimentaris no pot realitzar-se només amb una vocació conservadora, amb el criteri de fer un aparador de la cultura "tradicional" sinó d'incorporar-la a les dinàmiques econòmiques, socials i culturals que actualment experimenten les comarques.» [*Productes locals i desenvolupament territorial: el cas de la Garrotxa*]

La qüestió del que és local planteja també alguns problemes: amb el terme *local*, es vol al·ludir només a una *localització* precisa o es vol

significar alguna especificitat o particularitat, més o menys distintiva amb relació a altres localitats o localitzacions de la cultura? Ho tractarem en l'apartat següent.

3.3. Els conceptes del territori i l'emergència de múltiples identitats

Els criteris més emprats per procedir a una delimitació territorial en les recerques proposades a l'IPEC són relativament variats i fan referència a entitats tant de caràcter administratiu (pobles, municipis) com geogràfiques («vall de», «muntanyes de», «serra del»). En alguns casos, la demarcació és la comarca (la Garrotxa, la Cerdanya, el Priorat, les Garrigues, l'Urgell, etc.) que pot considerar-se una barreja d'ambdós criteris... I també hi ha recerques en què la delimitació territorial no és tinguda en compte ni, en qualsevol cas, és rellevant per a l'estudi (memòria biogràfica, sector surer, les porteries d'edificis d'habitatges, identitats obreres, etc.).

La qüestió de la demarcació territorial pot ésser poc, molt o gens important. Fins i tot, es podria pensar que les pròpies condicions de les convocatòries públiques de l'IPEC, concretament la necessària

vinculació i compromís territorial, mitjançant la participació de les entitats territorials, propicia una delimitació territorial de la recerca en funció de l'àmbit territorial de les pròpies entitats participants o col·laboradores. D'altra banda, la també necessària reversió dels resultats en la comunitat pot influir en la mateixa direcció.

En alguns casos, *local* fa referència, solament, a la ubicació de la recerca i no es plantegen qüestions relatives a la representativitat i/o particularitat del territori fruit de l'estudi. En d'altres, sí. Així, per exemple,

«identificar els jocs tradicionals **representatius** al terme municipal de [...]»

«la vall de Sió constitueix una **unitat geogràfica amb una forta personalitat paisatgística i cultural.**»

«[...] la comarca de les Garrigues presenta una riquesa cultural [...], una **fesomia** del paisatge i **de la seva gent** [...]»

«Delimitar el marc territorial, especialment pel que fa a l'herència històrica, les comunicacions antigues i la topografia [...] **una unitat històrica i geogràfica** [...]»

La qüestió de la *territorialitat* no és banal, sobretot per a la recerca etnològica, que difícilment pot tenir aquest qualificatiu si no inclou un o altre tipus de comparació. Aparentment, moltes de les recerques considerades patirien d'un cert, per no dir excessiu, localisme. No tant pel que fa a la localització de l'estudi sinó en relació als seus objectius últims i a la manca de referències contextualitzadores que tinguin en compte el que podríem anomenar la *dialèctica local-global*. En termes generals, la comparació, en qualsevol dels seus possibles nivells, no està gaire present, almenys fins ara, en la recerca et-

no lògica realitzada gràcies a l'IPEC. En aquesta mesura, qüestions tan importants com les possibles singularitats o graus de representativitat, només analitzables a partir de la comparació, queden molt diluïdes. En qualsevol cas, la qüestió de la comparació o de la contextualització en termes global-local no és totalment absent i, si bé no es porta a terme, sí que es planteja la seva oportunitat o necessitat d'una manera o d'una altra. Així, per exemple, l'*Estudi dels jocs populars/tradicionals al terme municipal de Tàrrega (Urgell)* planteja entre els seus objectius «afavorir la comparació de l'estat del patrimoni etnològic de tipus lúdic en diferents comarques de Catalunya» i en l'*Estudi dels jocs populars/tradicionals a la vall del Corb (Urgell)*:

«En alguns casos, la relació joc i zona de pràctica era tan singular i forta que difícilment es podrien trobar les mateixes relacions en d'altres localitats.»

«[...] Ens interessa conèixer la tradició entorn a les herbes en termes de continuïtat, però també els fenòmens de recreació, reinterpretació, innovació, fusió amb altres tradicions, etc. que la cultura de les herbes a la vall ha experimentat i experimenta.» [*La cultura de les herbes a la Vall de la Vansa i Tuixén. Passat i present en terra de trementinaires*]

«Aquesta tasca (el material inventariat i les tipologies resultants) ha de facilitar la possibilitat de contrastar la nostra informació i els nostres resultats amb els treballs [...] pertanyents a altres àmbits comarcals [...]. En resum, aquest seguit d'elements que hem detallat són els que ens porten a creure que la producció de calç a Tàrrés presenta unes diferències clares amb el Montsià [...]» [*El procés preindustrial de producció de calç a la comarca de les Garrigues*]

És cert, també, que alguna recerca s'inclou dins de projectes de recerca més amplis en els quals la dimensió comparativa haurà de constituir un eix fonamental. Tal és el cas de *Les porteries a Barcelona: entre espai públic i espai privat* en la qual la comparació que es pretén inclou les ciutats d'Oslo, París i Londres.

I tampoc no s'ha d'oblidar que la comparació no és només una qüestió d'espais culturals sinó, també, de temps i són moltes les recerques, ho veurem en l'apartat següent, dedicades al canvi social, en el qual la comparació entre diferents moments històrics és present, implícitament o explícita. En qualsevol cas, pensem que una dimensió comparativa més clara i explícita constitueix una assignatura una mica pendent i del tot necessària per tal de poder dilucidar qüestions etnològicament tan importants com les de la representativitat i les de les singularitats culturals, les de les permanències i les transformacions. És possible pensar, però, que aquesta dimensió comparativa podria ser facilitada a partir de la mateixa base de dades que l'Inventari del Patrimoni Etnològic està constituint. Així, per exemple, en aquests moments estan en curs diferents recerques i en diferents llocs (Cerdanya, Montseny, Valls d'Aneu, Muntanyes de Prades) que tenen la «casa» (i en certa mesura la «família») com a objecte de recerca i, per tant, es podria pensar en la possibilitat d'una anàlisi comparativa a partir dels materials ja generats per aquestes recerques.

Hem recollit al principi que l'objectiu de l'IPEC era «la recerca, la documentació, la difusió i la restitució del patrimoni etnològic català». Bé, en les recerques analitzades són poques, poquíssimes les

Casament a Santa Maria de Corcó (Osona). Recerca IPEC: Família i fotografia al Collsacabra. Fotografia: Col·lecció Canal (1964).

al·lusions a Catalunya com a territori o com a cultura, "cultura catalana". De fet, només una, en els termes següents:

«Aproximació a la manera de fer, pensar i viure dels garriguencs [...] aquest és un factor a tenir en compte per poder entendre les nostres arrels i les nostres tradicions com a país i com a cultura catalana pròpiament dita.» [*El procés preindustrial de producció de calç a la comarca de les Garrigues*]

Aquesta constatació està expresant un altre dels canvis de direcció o d'interès de l'etnologia catalana. La qüestió de la identitat (òbviament no té perquè lligar-se, necessàriament, a un territori) és tractada cada cop més d'una manera més plural, diversificada, segmentada fins i tot. De fet, es podria parlar d'una certa explosió d'identitats, tant des del punt de vista de la consciència social com dels objectius de les recerques. Així, els subjectes identitaris poden ser, ja no tant els catalans, com els habitants d'un poble o conjunt de pobles, els habitants d'una comarca, d'una o unes valls, d'unes muntanyes, etc. En aquest sentit, semblaria que, en comparació als anys setanta per exemple, la "identitat catalana" s'hauria diluït en identitats múltiples i diverses; de tal manera que la "catalanitat" hauria quedat pels polítics mentre els antropòlegs s'interessen per altres manifestacions i consciències identitàries dins del propi territori de Catalunya: les «classes treballadores», les «classes populars», els «homes» (sociabilitat masculina), les famílies i els individus o col·lectivitats molt diverses com les d'una activitat, l'agroramaderia per exemple, o qualsevol de les múltiples segmentacions socioculturals que són susceptibles d'ésser observades avui dia. Fins i tot, l'objectiu

mateix de la recerca pot ser l'estudi de la «creació de noves identitats culturals» [per exemple, en el món obrer dels suburbis (*Entre el barri i la fàbrica*)].

Les recerques actuals coincideixen en forta mesura a lligar identitat i memòria, tant si es tracta de considerar identitats de caire individual com col·lectiu. Es parla de memòria individual i de memòria històrica, la qual exigiria un sentit més socialitzat o compartit en algun grau.

«La memòria històrica és un element primordial a l'hora de conèixer una societat; de tota manera, quan aquesta societat és la pròpia, esdevé un factor transcendent ja que ultrapassa allò que podem anomenar història per entrar de ple en allò que es pot anomenar 'identitat col·lectiva'." [*Les explotacions agràries aïllades a les muntanyes de Prades*]

«Es pretén analitzar com es formularen les noves identitats urbanes en els principals nuclis populars de l'àrea metropolitana de Barcelona, des de la constatació que els canvis econòmics i els

fenòmens migratoris establiren en l'espai vivencial i de treball una nova xarxa relacional basada en les relacions laborals i vivencials[...] Per tal d'establir la morfologia d'aquestes noves xarxes relacionals i els imaginaris que es generen en el seu si, es planteja l'aproximació als seus espais d'ambits de socialització de la família, el barri i la fàbrica? i als mecanismes d'inclusió i exclusió que li donen forma i la possibiliten: família, església, vida associativa, espais d'oci, memòria col·lectiva, estat, accions col·lectives i organitzacions que les articulen[...]» [*Entre el barri i la fàbrica*]

«La pràctica investigadora evidencia que la memòria se serveix per explicitar-se, d'un mecanisme unificador del discurs i eix identitari que té com a referent i objectiu el que podríem anomenar *el sentit de la vida*: mitjançant el discurs, hom cerca el sentit de la pròpia vida, la coherència de la seva trajectòria vital, o intenta dotar-la de sentit, justificant o legitimant la seva història. Una bona manera de descobrir aquest sentit de la vida present en la memòria és l'anàlisi

El bassot de Toribio, a Ulldemolins (Priorat). Recerca IPEC: Petjades sobre el coster. Fotografia: Salvador Palomar Abadia (2001).

del discurs autobiogràfic, o relat de vida [...]. El discurs autobiogràfic és social i, per tant, s'ajusta, també, a alguns dels grans eixos que regulen la vida en societat com són: el gènere, la classe social, la cultura del treball, la identitat ètnica, l'edat (les cohorts)... aspectes tots que no només configuren la identitat dels subjectes, sinó també les seves narratives vitals. Així mateix, el discurs autobiogràfic és cultural i simbòlic la qual cosa vol dir que quar el subjecte el construeix té en compte, de manera conscient o inconscient, un seguit de models referencials, de tipus cognoscitiu i normatiu que es fonamenten en imatges culturals, estereotips i arquetips diversos.» [*Banc de memòria biogràfica*]

3.4. Les consideracions sobre el canvi social

Els canvis ocorreguts o "soferts"

en un tipus particular d'indústria, un ofici o professió, en els jocs, en un lloc, poble o comarca, en la percepció i els usos de l'espai, en l'àmbit rural o urbà, en les identitats, la demografia, els recursos, les edificacions de diferents tipus, la indumentària, l'alimentació, etc., són qüestions recurrents en les recerques considerades, com també les percepcions i les actituds davant allò que canvia o, simplement, desapareix. Aquests canvis poden ser considerats com a fases d'un procés sociocultural o com a pèrdues fins a un cert punt irreparables (fet que, de vegades, suposa una valoració més positiva, fins i tot idealitzada, del passat que del present). En qualsevol cas, les manifestacions culturals del passat, en bona mesura, són considerades, en general, com a béns patrimonials i, per tant, amb un valor en si mateixes i que, d'una o altra manera, cal conser-

var, recuperar, difondre i, valgui la redundància, *patrimonialitzar* (vegeu l'apartat 3.1.).

Així, per exemple, en aquest darrer sentit, cal "salvaguardar un coneixement en risc (de desaparició) davant els canvis soferts per (per exemple) la indústria surera", cal recollir i documentar els jocs tradicionals davant "el perill evident de la seva desaparició de la memòria història", atès que desapareixen els informants de més edat, o la pràctica de les caramelles, o els forns de calç avui en desús, etc. O, des d'una perspectiva força diferent, cal descriure, documentar i analitzar els canvis ocorreguts en el món rural en els darrers 50 anys; cal conèixer les percepcions locals dels canvis soferts pel que fa als espais i paisatges, a les activitats, a la casa com a institució, lligada amb la família, o com a àmbit de producció, les formes de vida, els universos simbòlics, l'evolució de l'economia i de l'organització del territori, els processos de reproducció social i les seves adaptacions a la "progressiva urbanització i modernització" o les experiències viscudes per grups de treballadors dels suburbis barcelonins "en el marc d'un accelerat canvi de les formes de vida urbana a Catalunya", etc.

En bona mesura, un dels principis que orienten la recerca, en alguns casos en la seva totalitat, en d'altres només parcialment, és "la presa de consciència davant d'unes formes de vida que es mostren, als ulls de l'etnògraf, en procés d'extinció" i que, consegüentment, es tractaria de "preservar, estudiar i promoure", "aturar el temps i conservar la memòria col·lectiva". Per exemple:

'Reconstruir les condicions de vida i de treball dels nostres avantpassats recents en els àmbits de muntanya, possiblement els únics

indrets on això encara és possible, **representa la darrera oportunitat** de conèixer en profunditat el resultat final de tot un procés d'adaptació de l'home al medi natural. I és que, ràpidament, en els darrers anys la tecnologia ens ha fet més independents, però alhora també, molt més ignorants, sobre el que representa el nostre entorn [...]” [*Les explotacions agràries aïllades a les muntanyes de Prades*]

“Cada cop queden menys informants de més edat, veritables savis en la matèria, i ens preocupa que estan desapareixent emportant-se amb ells tots els seus coneixements [...] si no fem res **a curt termini estarem aixecant l'acta de defunció** d'aquestes expressions de la cultura tradicional [...]” [*Estudi dels jocs populars/tradicionals a la comarca de l'Urgell*]

No deixa de resultar curiosa, i indicativa de la valoració positiva del passat, considerat com a tradició i patrimoni, la consideració que “cada cop queden menys informants de més edat”. Literalment, més aviat seria el contrari, cada cop hi ha més persones de “més edat”, tant en termes absoluts com proporcionals. Cal suposar, doncs, que el que es vol dir és que cada cop queden més persones que han estat protagonistes d'èpoques passades i dipositàries de coneixements i memòries que, avui, no es reproduïen socialment.

Plantejaments similars es varen donar en els setanta i vuitanta per part d'antropòlegs estrangers que feren el seu treball de camp a Catalunya o per part dels mateixos etnòlegs catalans d'aquella època. Precisament, el que interessava als antropòlegs dels anys setanta era el canvi social, un moviment generalitzat i homogeneïtzant anomenat *modernització*, que avançava imparable, i provocava la desaparició

dels costums locals, lligats a uns modes de vida «tradicionals» o «endarrerits», sense futur, enfront dels avantatges del progrés tecnològic, simbolitzats en la indústria més tecnificada, la secularització i la racionalitat científica, en els ràpids i omnipresents mitjans de comunicació, molt particularment la televisió, en els moviments internacionals de població gràcies al turisme de masses i en la generalització del fenomen urbà. Per totes aquestes raons, un altre cop, urgia estudiar les comunitats «tradicionals», abans que es «modernitzessin». Un altre cop, com assenyalarà Roigé (1985), el món rural era considerat, explícitament o implícitament, com un sector que, fins aleshores, havia estat al marge de la dinàmica social.

Així, a l'igual que passava amb algunes consideracions relatives a allò popular o tradicional, abundaven les consideracions genèriques en relació al canvi social, amb continguts que, moltes vegades, no són gens explícits i que, malauradament, no contribueixen a un cert rigor sigui en la descripció, en l'anàlisi o en la interpretació dels processos. En aquest sentit, són massa freqüents encara les consideracions relatives al canvi social considerat, simplement, com un procés de “modernització” o de “penetració del mode de vida urbà” o com un procés d'homogeneïtzació que comporta la “pèrdua de les peculiaritats pròpies” sense que s'especifiquin en què consisteixen les peculiaritats i fins a quin punt són “pròpies” i, en qualsevol cas, quin o quins són els àmbits d'aquesta “propietat” (un lloc, un grup social, una activitat, etc.) i per què.

Fins a cert punt, podríem pensar que, dins l'etnologia catalana, encara està força present un cert ru-

ralisme, vinculat a activitats com l'agricultura i la ramaderia i com si aquestes activitats haguessin canviat poc o gens fins fa uns 50 anys. En aquest sentit, podríem dir que la recerca etnològica ha menystingut els canvis, importantíssims, que han tingut lloc, també, com és obvi, en les activitats industrials i en els centres urbans de major mida. Precisament per aquesta raó, resulta molt important que, dins del marc de l'IPEC, es puguin desenvolupar recerques en les quals els carrers, els barris, les fàbriques, les porteries de la ciutat, i les transformacions experimentades al llarg dels anys pel que fa als seus usos, expressions diverses i interaccions... constitueixen el lloc i l'objectiu de la recerca.

En qualsevol cas, cal tenir en compte que la consciència de canvi sociocultural ha existit sempre. Tanmateix, aquesta consciència sembla haver-se manifestat en moments en els quals era possible observar encara en acció «allò que anava a desaparèixer», la tradició encara viva en el present, encara que limitada dins l'espai. Avui, la situació sembla diferent. La preocupació ja no apunta a «allò que aviat desapareixerà». Fins als anys setanta, per exemple, el despoblament rural es veia com un procés més o menys natural. L'emigració era considerada com una estratègia de millora individual i que contribuïa a la “modernització” del país. Tot molt positiu. En els pobles, ningú pensava a generar béns patrimonials sinó a marxar. Els pobles “es tancaven” i punt. Avui es parla de la necessitat d'un desenvolupament sostenible, de crear llocs de treball per tal d'evitar una major desertització demogràfica. Avui, la manca d'alternatives econòmiques als pobles és un problema. Ningú no parla ja de mo-

dernització i abunden les subvencions per "recuperar" algunes de les coses que es van perdre definitivament al llarg dels anys cinquanta i seixanta, els anys de la gran migració.

Així, la nostra societat actual sembla caracteritzar-se, entre d'altres moltes manifestacions, per una consciència molt acusada de la diferència entre un **abans** (un conjunt nombrós d'"abans" diversos, imprecisos i ambigus) i l'**ara**: «Tot ha canviat», «tot s'ha perdut», «ara tot és molt diferent»... La rapidesa del canvi, sobretot tecnològic, potser sigui un dels factors que més ha contribuït a aquesta consciència de relativitat i transitorietat. Així, si bé és cert que sempre ha existit consciència de canvi, la particularitat del nostre present és que no solament es coneix i es té consciència del canvi, diguem-ne històric, sinó que el canvi forma part de la pròpia quotidianitat. No cal ésser un vell (tot i que és cert que avui viuen molts més vells que en cap altra època ja que l'esperança de vida s'ha més que duplicat al llarg del segle XX, i ha passat de 38 anys al 1900 a més de 77 a finals dels noranta) per haver viscut més d'un canvi amb relació a una determinada institució, un medi de transport, un lloc o un paisatge, les relacions intergeneracionals, les formes d'herència, les de vestir, de menjar... Sens dubte, aquesta particularitat repercuteix en la nostra pròpia percepció de les coses, en la nostra pròpia filosofia, en la configuració del nostre particular sentit comú actual. Avui no hi ha, ja, un temor que desapareguin les tradicions. Les tradicions més o menys costumistes es donen per desaparegudes; algunes, però, poden ser recuperades i d'altres, fins i tot, reinventades ara mateix. Així, el passat i la tradició poden

ajudar a posar en marxa estratègies de valoració econòmica en forma de béns patrimonials:

"Les organitzacions pro patrimoni garanteixen la supervivència dels llocs i els costums en perill de desaparèixer, perquè estan abandonats o perquè ja no funcionen o no es valoren. I aquesta supervivència es garanteix a través dels valors afegits que són el passat, l'exposició, la diferència i, sempre que sigui possible, la indigeneïtat." (Kirshenblatt-Gimblett, 2001: 45).

Dit això, i pel que fa als àmbits de la ruralia i de les seves activitats principals com l'agricultura i la ramaderia (ja que també s'hi havien desenvolupat importants activitats industrials) cal considerar molt positives les anàlisis més precises i detallades de processos concrets de transformació, tant pel que fa a les causes, les manifestacions, les localitzacions i les conseqüències: canvis en les tecnologies de producció, en els mecanismes d'intercanvi econòmic i social, en l'abast dels mercats, en els mecanismes i continguts d'articulació entre activitats, sectors econòmics, territoris, grups socials, etc. S'incorporen en la descripció i en l'anàlisi les tensions i el conflicte, entre grups socials, entre grups i institucions, a l'interior de la família, etc.

«Es pretén, recollint les memòries i les experiències dels protagonistes, d'anar més enllà del que expliquen les estadístiques i les fonts convencionals.» [*Decadència i pervivència d'una classe rendista: Història oral dels hisendats gironins (1930-2000)*].

«Els processos de modernització de l'agricultura que van tenir lloc des dels anys seixanta i setanta van suposar la reducció del pes de l'agricultura en l'economia de la comarca i l'expulsió de mà d'obra del sector arreu d'Europa. Les dificul-

tats per fer viables les explotacions agràries, que tenen causes multifactorials, apunten que l'abandonament de l'activitat pot accentuar-se en les properes dècades. Aquest context d'abandonament de les activitats agrícoles i/o d'expansió del monoconreu contrasten amb uns models que des de fa uns anys es promocionen i es difonen àmpliament, com una possible alternativa de desenvolupament a determinades zones amb característiques específiques, en particular a les zones de muntanya que han patit aquestes darreres dècades un procés d'urbanització important i d'abandonament progressiu de les activitats agrícoles i ramaderes [...]. En el marc d'aquest projecte, quan parlem de productes locals ens referim, d'una banda, als productes, transformats o no, que es produeixen o s'elaboren i que s'han produït o elaborat en un territori determinat «al llarg del temps». «Al llarg del temps» vol dir, en aquest cas, des d'abans de la introducció massiva dels conreus comercials, que han desplaçat les varietats locals: de la ramaderia intensiva, que en molts casos es tradueix en la pràctica desaparició de les races locals o la seva marginació a l'autoconsum, i en la substitució progressiva dels productes d'elaboració domèstica pels de l'agroindústria. És a dir, aquesta categoria que anomenem "productes alimentaris locals" es construeix en bona mesura en contraposició als models de producció i de consum alimentari hegemònic en aquestes darreres dècades.» [*Productes alimentaris locals i desenvolupament territorial: el cas de la Garrotxa*].

«De sempre els edificis manufacturadors i industrials realitzats per l'home s'han fet amb una clara vocació de durabilitat i permanència. Tots tenim present a la nostra

Moment del tancament de la volta d'un forn de calç a Tarrés, en el marc de la recerca IPEC: El procés preindustrial de la producció de calç a la comarca de les Garrigues. Fotografia: Ramon M. Arbós Palau (2001).

memòria imatges d'imponents conjunts fabrils, d'antics molins avui convertits en confortables cases de segona residència, etc. La seva voluntat de permanència és tan ferma que fins i tot un cop han deixat de complir les funcions per les quals s'havien construït, continuen impassibles convivint precàriament amb el paisatge que els embolcalla, o adornant-lo. Tanmateix cada vegada és més difícil poder-los resituar en l'actual cultura del treball que s'imposa en els nostres dies. D'una banda, la majoria d'aquests establiments acollien processos de producció avui dia obsolets la qual cosa fa difícil per no dir impossible recuperar-los per a les seves antigues funcions, però la qüestió no és únicament respecte del procés de treball que es desplegava en l'interior de l'edifici, sinó que fins i tot al mateix edifici resulta difícil assignar-li altres usos productius. [...] Actualment les noves estructures industrials que s'edifiquen han perdut la dimensió de permanència que tenien els antics conjunts fabrils o manufacturers. La rapidesa de les reconversions industrials imposa una arquitectura modulable, desmuntable, evolutiva on l'ancoratge temporal amb l'espai no està assegurat. D'alguna manera la tendència s'ha invertit i aquella dimensió de permanència en l'espai i el temps dels conjunts industrials ha donat pas a una tendència constructiva cada vegada més efímera, amb la qual cosa el territori perd part del seu potencial com a espai que conté uns elements o individus patrimonials que li aporten una identitat molt clara i manifesta. L'espai i els elements que conté serveixen per revifar la memòria social i cultural d'unes activitats desaparegudes, i aquesta circumstància ens ha esperonat a començar a engegar un in-

ventari a redós de dos municipis que presenten una realitat econòmica, social i cultural molt diferent: Salt i Bescanó." [*L'arquitectura de l'aigua. Inventari del patrimoni arquitectònic vinculat al riu Ter i al carril bici. Municipis de Salt i Bescanó*]

«Els jocs com a realitats lúdiques dinàmiques són sotmesos a constants transformacions. L'estudi de la lògica interna i externa dels jocs tradicionals ens permet constatar els següents canvis més significatius: l'esportivització d'alguns jocs, la industrialització i la pèrdua del component "ecològic" i artesà dels estris de joc, la pèrdua de la pluralitat d'espais de jocs (estandardització d'espais concrets), la pèrdua del calendari dels jocs (pèrdua de l'antic calendari tradicional), la dessacralització dels jocs (pèrdua i distanciament de l'antic calendari religiós), substitució de l'antiga aposta per un desafiament de punts i disminució dels jocs amb premi i dels premis populars en les festes majors. [...] Els resultats permeten corroborar que els jocs tradicionals són el resultat de la societat que els practica i són un reflex de les seves condicions, tant

culturals, polítiques, com econòmiques. En aquest sentit, s'ha pogut constatar com els canvis socials que s'han anat produint durant el segle XX han influït en la pèrdua de la pràctica d'alguns jocs d'una generació a la següent. Aquest fet ens confirma que el joc tradicional esdevé una pràctica dinàmica, que va canviant en cada territori i època, circumstància a tota interpretació sobre la cultura lúdica tradicional a seguir un apropament contextualitzat." [*Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega: Estudi dels jocs populars/tradicionals al terme municipal de Tàrrrega (Urgell)*]

"Nombrosos documents escrits i fotogràfics, i les entrevistes directes amb gent de diverses edats, ens han mostrat la gran importància que en el conjunt social té el ball com a representació de la comunitat. I al mateix temps, hem vist com en els darrers cent cinquanta anys això s'ha transformat radicalment. El ball de les sardanes segurament era un dels moments més destacats, però no seria possible entendre com se n'han transformat els valors i els possibles significats sense observar l'activitat de

Dia de mercat a la Seu d'Urgell (Alt Urgell). Recerca IPEC: Inventari, classificació i caracterització dels productes alimentaris i receptes de diferents comarques de Catalunya (1999).

ballar sardanes dins el conjunt de totes les activitats ballades i dins del conjunt dels actes festius. Per tant, d'una banda ens caldrà tenir present una observació de panorama i, a la vegada, haurem de procurar arribar a la vivència i a les condicions singulars dels diversos participants, en la seva condició de gènere, d'edat, de sector social i geogràfic i d'època que tractem. En definitiva, seran els individus els que ens aportaran un millor coneixement de les raons i motius que els fan anar a ballar." [*Tocar i ballar, comptar i sentir. Els balls i les sardanes en la vida festiva de la gent del Baix Ter i del Montgrí (1850-2000)*]

«D'altra banda, fins i tot en els casos que l'objecte d'estudi és una tradició o una activitat ja desapareguda, el projecte considera l'estudi del passat i del present [...] tindrà en compte tant l'univers de les trementinaires com la cultura actual de les herbes [...] ens interessa el passat sota una multiplicitat de formes d'usos i de contextos socials, és a dir, el passat com a símbol, relat, faula, mite, referència històrica precisa, reinterpretació, consens i dissentiment... les múltiples formes

de consciència del passat i els valors associats amb aquestes tenen relació amb l'experiència de la identitat: la identitat local, les identitats familiars i individuals..." [*La cultura de les herbes a la Vall de la Vansa i Tuixén. Passat i present en terra de trementinaires*].

Així, doncs, sembla que cada cop són més les recerques que consideren el canvi social com un procés dialèctic en què intervenen, de forma recíproca, agents externs i interns i ja no com el resultat de forces externes que s'imposen a les comunitats locals i tradicionals. En aquest mateix sentit, cal considerar la realització de recerques centrades no solament en àmbits específicament urbans, sinó en temàtiques, institucions o activitats o oficis que podríem considerar també específicament urbans. En són exemples:

Carrer, festa i revolta. Els usos de l'espai públic a Barcelona (1951-2000), ja finalitzada, i en la qual, considerant el carrer com una institució social, es descriu, s'explica i s'interpreta el diàleg entre els espais públics i les activitats expressives que fan que la morfologia ur-

ba esdevingui significativa més enllà de les seves funcions quotidianes de circulació de persones i vehicles i en la qual, per exemple, les processons no són considerades tant manifestacions religioses i de religiositat sinó formes específiques d'utilització col·lectiva dels espais públics.

Les porteries a Barcelona: entre espai públic i espai privat en què s'analitzarà la relació entre espais públics i privats a través de la figura del porter i de l'espai de les porteries de Barcelona, considerades figures d'intermediació entre l'espai públic dels carrers de la ciutat i l'espai privat domèstic, i es farà l'inventari dels canvis que han viscut la professió de porter i les pròpies porteries, relacionant-los amb els canvis socials de caràcter general;

3.5. Turisme, patrimoni, desenvolupament territorial i recerca etnològica

Quan hem parlat de la rendibilització social i cultural de les recerques o de les concepcions del patrimoni etnològic i de la seva gestió han estat abundants les al·lusions al turisme. La importància del turisme sembla ser tan gran —és tan gran— pel que fa a l'actual recerca etnològica, almenys pel que fa a les recerques engegades dins del marc de l'IPEC, que és necessari dedicar-li un apartat específic. D'una manera o d'una altra, són moltes les recerques, sobretot quan es plantegen les seves possibilitats de rendibilització en termes de desenvolupament econòmic del territori, que consideren el turisme com un recurs fonamental en les possibles estratègies de desenvolupament local. En realitat, és un fenomen internacional el fet que moltes col·lectivitats territorials hagin creat llocs de treball dins dels àmbits patrimonials en la mesura

que esperen obtenir recursos més o menys importants per la via del desenvolupament del turisme cultural que els béns patrimonials puguin generar (Grefe, 1999: 10). Així, el turisme constitueix un dels àmbits que mobilitza més arguments a favor de la posada en relleu dels diferents béns patrimonials.

“En aquests moments sembla que el turisme és l’opció més clara, per bé o per mal, per on han de passar el desenvolupament de la majoria de les comarques de muntanya. Per aquesta raó, és necessari disposar d’infraestructures sòlides i efectives que ens ajudin a articular aquest sector i, sobretot, que ens assegurin la bona gestió dels nostres recursos patrimonials, entenent-los com a veritables inversions de futur.” (Jordi Abella)

Atreure turistes sembla una necessitat per a totes les entitats territorials implicades, directament o indirecta, en les recerques. I proporcionar continguts culturals, recuperant-los, descobrint-los o reinventant-los sembla ésser una de les demandes més clarament formulades als etnòlegs i/o als historiadors que, per una vegada, veuen les seves competències mínimament reconegudes socialment i que constitueixen una oportunitat d’exercici professional.

Desenvolupament sostenible i turisme sostenible semblen, avui, anar de la mà. Això explica i fa possible que la concepció del patrimoni, com ja hem vist, sigui cada cop més “integral”, ja que els turistes, sobretot els “domèstics” demanen alhora natura i cultura. Fins a cert punt, es podria pensar que el turisme actual, no solament el turisme verd, l’ecoturisme o el turisme cultural han contribuït a una certa recuperació i, fins i tot, “re-invençió” del patrimoni. Tal com diu Xavier

Grefe (1999, 39 i s.), el patrimoni, avui, no és tant el resultat d’una herència cultural com d’una elecció econòmicament motivada. Es podria pensar, fins a cert punt, que el patrimoni, per a poder-lo considerar com a tal, s’ha de “guanyar la vida”.

Així, doncs, les recuperacions o/i les reinvençions patrimonials tenen quelcom de paradoxal, ja que sorgint d’un cert rebuig dels processos d’uniformització cultural, derivats tant de la repressió política i cultural pròpia del franquisme com de la lògica pròpia de l’economia de mercat i de la que va ser concepció dominant del desenvolupament fins als anys setanta, semblen haver estat ràpidament «assimilades» i més o menys «estereotipades» dins d’aquesta mateixa lògica econòmica. Així, per exemple, moltes tradicions folklòriques, les gastronòmiques incloses, han estat comercialitzades en forma d’espectacles turístics que contribueixen a «donar vida al poble», «vida econòmica» s’entén, i que, suposant que el poble o comarca en qüestió no tingui una tradició o un tipisme al respecte, es pot convocar públicament un concurs per tal d’inventar el plat típic del poble o de la comarca. Allò típic, tradicional, o rural resulta ara globalment idealitzat, subsumit en la lògica de l’economia de mercat, de tal manera que el patrimoni, com diu Kirshenblatt-Gimblett (2001, 44), “és una forma de producció cultural en el present que recorre al passat”.

Al llarg dels darrers quaranta anys (el procés, en qualsevol cas, és molt anterior) han desaparegut nombroses manifestacions locals: des de varietats de pomes i races d’animals fins a danses, eines i formatges... Les unes desapareixen, les altres s’expandeixen i generalit-

zen. És la pèrdua de la diversitat; diversitat que, d’altra banda, ara es reivindica, sigui per raons biològiques, culturals o identitàries. En aquest procés, de vegades lineal, de vegades contradictori, el turisme, interior i exterior, sembla fer un paper importantíssim. En efecte, els habitants dels grans nuclis urbans, els anomenats *pixapins*, *quemacos*, *dièsels*, etc., inunden el territori català quan, els caps de setmana i els períodes de vacances, “s’obren les comportes” de les aglomeracions metropolitanes. I sembla com si els *urbanites* o *pixapins*, sense un “patrimoni” propi clar (a menys que les recerques coordinades por M. Delgado, J. Bestard i J. Tébar puguin contribuir a crear-lo), escollissin «a la carta» entre les diferents manifestacions patrimonials que els ofereixen les diferents poblacions de Catalunya que encara el mantenen o que l’han sabut recuperar. Aquestes, però, per la seva banda, seleccionen, entre les diferents possibilitats “patrimonialitzables”, aquelles que puguin resultar més atractives. Per aquesta raó, unes continuen desapareixent i d’altres continuen generalitzant-se, essent adoptades, fins i tot, per llocs on no s’hi havien donat mai. Hi ha, fins i tot, fenòmens de moda. En definitiva, avui, sens dubte, sembla que hi ha una certa relació entre la dinàmica del mercat, la dinàmica identitària a escala local i una de les seves expressions actualment més importants: el patrimoni.

5. Conclusions

A més de les valoracions implícites o explícites contingudes en les pàgines anteriors, convindria, també, palesar algunes conclusions relatives a la significació estratègica que està tenint i podria continuar tenint l’Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya. En la meua

opinió, es podrien destacar, almenys, les següents:

1] L'IPEC constitueix la primera i l'única font de finançament regular i públic per a la recerca etnològica a Catalunya. És important per als investigadors i per als grups i centres de recerca saber que cada any hi haurà una convocatòria per al finançament de projectes de recerca i/o documentació. Aquesta regularitat és fonamental per al desenvolupament de la recerca i caldria garantir-la per al futur.

2] Gràcies a l'IPEC s'ha superat, o començat a superar, una de les incomunicacions més negatives per a l'etnologia catalana: l'existent entre els recercadors locals i els universitaris. Gràcies a l'elaboració de projectes conjunts entre entitats locals (museus, ajuntaments, associacions culturals i de dinamització del territori, etc.) i grups universitaris s'està començant a transcendir dos dels defectes que tenia l'etnologia a Catalunya: el localisme i l'academicisme, entesos negativament, és clar. Probablement, encara es pot aprofundir en aquesta direcció. De moment, però, és força important que es pugui constatar no sols el fet sinó la satisfacció recíproca.

3] L'existència de l'IPEC, però també, el particular enfocament donat en la seva segona fase està permetent articular una xarxa territorial de recerca i d'aplicació dels seus resultats a través de les "antenes" de l'IPEC com poden ser alguns museus i altres entitats culturals i de dinamització cultural, a més dels departaments universitaris que hi entren en col·laboració.

4] Per les raons acabades d'apuntar, l'IPEC té un valor en si mateix, però seria una llàstima no potenciar algunes possibilitats que la seva sola existència i continuïtat pot permetre. En efecte, l'IPEC po-

dria tenir, hauria de tenir, un efecte "acumulatiu": la pròpia existència de l'IPEC constitueix un "patrimoni" per a la recerca. Un patrimoni que caldria rendibilitzar donant lloc, per exemple, a recerques de "segon grau"; recerques que, a partir dels materials recollits i de les anàlisis efectuades, sintetitzessin, comparessin, generalitzessin o particularitzessin l'abast i la significació de les institucions o trets culturals estudiats...

5] Una darrera conclusió que es desprèn, també, de totes les anteriors. Independentment de les millores, sempre possibles –i no cal pensar exclusivament en les dotacions econòmiques, que també–, és important que els antropòlegs catalans prenguem consciència de la importància que està tenint ja l'IPEC i la que pot i hauria de continuar tenint. Així doncs, caldria garantir-ne la continuïtat i potenciar-lo. Caldria garantir, també, que aquesta continuïtat i potenciació no depenguessin dels avatars presupostaris ni de les oscil·lacions polítiques perquè l'IPEC és ja un patrimoni de dades per a la recerca etnològica en general.

6. Referències

GREFFE, X. (1999) *La gestion de patrimoine culturel*. París: Anthropos.

KIRSHENBLATT-GIMBLETT (2001) « La cultura de les destinacions: teoritzar el patrimoni ». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 19: 44-61.

ÀREA DEL PATRIMONI ETNOLÒGIC DEL CENTRE DE PROMOCIÓ DE LA CULTURA POPULAR I TRADICIONAL CATALANA (2000) "Segona fase de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya: recerca aplicada i treball en marxa". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 17: 112-119.

PROJECTES DE RECERCA DE L'INVENTARI DEL PATRIMONI ETNOLÒGIC DE CATALUNYA

RECERCA ANÀLISI

Entitat / Títol / Coordinador / Any

Grup d'Estudis Alimentaris / Museu Comarcal de la Garrotxa
Productes locals i desenvolupament territorial
Elena Espeitx/Juanjo Cáceres
2000-2001

Associació Cultural "El Fonoll". Juneda
El procés preindustrial de producció de calç a la comarca de les Garrigues
Ramon M. Arbós i Palau
2000-2001

Institut Català d'Antropologia
Carrer, festa i revolta. Els usos simbòlics de l'espai públic a Barcelona (1950-2000)
Manel Delgado
2000-2001

Museu del Montgrí i del Baix Ter
Les músiques en la vida de la gent del Montgrí i el Baix Ter. Recerca i estudi de les activitats musicals des de 1850.
Jaume Ayats
2000-2001

Museu de la Conca Dellà / Montsec Actiu, SL
Percepció i ús del medi natural del paisatge a les conques de Dellà, de Tremp i del Montsec (Pallars Jussà): una visió etnohistòrica.
Jordi Solà i Mas; Teresa Reyes i Bellmunt
2000-2001

Museu Etnogràfic de Ripoll
El temps i els objectes de la vida social. Estudi etnològic sobre la temporalitat a partir de la col·lecció del Museu Etnogràfic de Ripoll
Oriol Beltran Costa
2001-2002

- Associació d'Amics de Tavertet
Un segle d'imatges. Família i fotografia al Collsacabra del segle XX
Dolors Llopart Puigpelat
2001-2002
- Museu Salvador Vilaseca de Reus
Banc de memòria biogràfica
Joan Prat i Carós
2001-2002
- Associació d'Història Rural de les comarques Gironines
Memòria d'un món rural en transformació (la regió de Girona, 1930-2000). Fase 1: La veu dels hisendats
Enric Saguer i Hom
2001-2002
- Museu Etnològic del Montseny
El mas al Montseny
Josep Manuel Rueda i Xavier Roigé
2001-2002
- Carrutxa
Petjades sobre el coster: Arquitectura popular per a l'ús i l'aprofitament de l'entorn al Priorat
Salvador Palomar Abadia
2001-2002
- Iniciatives de l'Alt Urgell SA (IAU-SA)
La cultura de les herbes a la vall de la Vansa i Tuixén. Passat i present en terra de tremeninaires
Joan Frigolé Reixach
2002-2003
- Centre de Cultura Contemporània de Barcelona
Les porteries a Barcelona: entre espai públic i espai privat
Joan Bestard i Camps
2002-2003
- Fundació Cipriano García. Arxiu Històric. CONC
Entre el barri i la fàbrica: memòria, «subjectivitats» i xarxes socials. Cultures en la militància obrera als suburbis de l'àrea metropolitana barcelonina. Barcelona, Cornellà de Llobregat, Sabadell (1939-1988)
Javier Tébar Hurtado
2002-2003
- Ajuntament de Prades
Les explotacions agràries aïllades a les muntanyes de Prades
Montserrat Boquera Margalef
2002-2003
- Museu Cerdà
La casa cerdana: família, relacions econòmiques i arquitectura
Joan J. Pujadas Muñoz
2002-2003
- Ecomuseu de les Valls d'Àneu
La casa bastida i viscuda. Arquitectura, mobiliari i urbanisme a les valls d'Àneu
Ignasi Ros i Fontana
2002-2003
- RECERCA
DOCUMENTACIÓ**
- Entitat / Títol / Coordinador / Any**
- Associació Cultural dels Raiers
L'explotació del bosc i el transport fluvial de la fusta.
Àngel Portet
2000
- Museu Etnogràfic de Ripoll
Memòria revelada
Ramon Sargatal i Pellicer
2000
- Grup de Recerca del Món Rural. Universitat de Vic
Inventari i documentació de la col·lecció de guarniments del Mas Colomer (Taradell)
Jacint Torrents i Buxó
2000
- Museu Comarcal de l'Urgell
Estudi dels jocs populars / tradicionals al terme municipal de Tàrrega
Pere Lavega
2000
- Museu de l'aigua de Salt
L'arquitectura de l'aigua. Inventari del patrimoni arquitectònic vinculat al riu Ter i al carril bici.
Inclou els municipis de Cellera de
- Ter, d'Anglès, deBescanó, de Salt i de Girona
Andreu Bover
2001
- Musèu dera Val d'Aran
Inventari d'instruments, tècniques, processos i centres de producció tèxtils tradicionals a la Vall d'Aran
Jusèp Boya i Busquets
2001
- Centre d'Estudis Socials d'Osona
Inventari i documentació de la col·lecció de cistells del Mas Colomer (Taradell)
Jacint Torrents i Buxó
2001
- Museu Etnogràfic de Ripoll
El fons d'imatges Nicolau Coma i Llitjós
Agustí Dalmau i Font
2001
- Museu Comarcal de l'Urgell. Tàrrega
Estudi dels jocs populars / tradicionals a la comarca de l'Urgell: la vall del Corb
Pere Lavega Burgués
2001
- Colla de Castellers Xiquets de Tarragona
Catalogació del fons fotogràfic Xiquets de Tarragona 1926-1951
Lluís Balart Boigues
2001
- Museu Comarcal de l'Urgell - Tàrrega
Estudi dels jocs populars/tradicionals a la comarca de l'Urgell: els municipis de la vall de Sió i els municipis del pla, entre l'Ondara i el Sió
Pere Lavega i Burgués
2002
- Museu Comarcal de Cervera
La pagesia a la Segarra a finals del segle XIX i inicis del XX. Estudi i inventari de les feines i eines relacionades amb la producció del blat i el vi
Carme Bergés Saura
2002